

Teorie míst paměti v rekonstrukci českých národních symbolů 19. století

Martina Mecco

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy – Sapienza Università di Roma
martina.mecco@uniroma1.it

Teorie míst paměti je v současnosti jedním z významných přístupů historického a literárněvědného bádání. Rostoucí zájem o ni souvisí se snahami o komplexní rekonstrukci národní identity, pro niž má značný význam koncept kulturní paměti. Kulturní paměť je chápána ve vazbě na dimenzi tradice a ve své schopnosti modifikovat její symboly i základní charakteristiky. Klíčovými autory jsou v tomto kontextu zejména Maurice Halbwachs a Jan Assmann. Nejvýznamnější Halbwachsovův text *Kolektivní paměť* (1949)¹ byl v souvislosti s konceptem času a jeho sociologickým rozměrem ovlivněn Henrim Bergsonem a Émilem Durkheimem. Paměť se podle Halbwachse formuje na dvou úrovních: individuální a kolektivní. Tyto dvě úrovně paměti jsou však propojené a na sobě závislé. Jednotlivec si nemůže vybudovat vlastní osobní paměť bez odkazu na paměť kolektivní, právě tak jako kolektivní paměť nemůže existovat bez paměti jednotlivců. Jan Assmann je pak zejména autorem studie *Kultura a paměť. Písmo, paměť a politická identita v rozvinutých kulturách starověku* (1992),² v níž se zamýšlí nad konceptem kultury jako procesu vytváření kolektivních systémů a zkušenosti. Kultura podle něj propojuje přítomnost a minulost. Na tento směr bádání navázal francouzský historik Pierre Nora ve svém díle *Místa paměti (Les lieux de mémoire, 1984–1992)*. Vytváření míst paměti považuje Nora za proces, který hraje významnou roli při interpretaci minulosti a jímž se komunity snaží zakotvit svou současnou identitu ve sdílených referencích k minulosti.

Kniha *Místa paměti v procesu formování moderního českého národa* Petra Čorneje, Václavy Kofránkové a kolektivu autorů představuje kvalitní sborník studií využívajících teorii míst paměti a hlásících se k tradici tzv. paměťových studií. Cílem publikace, jasně vymezeným v její úvodní části, je zmapovat na příkladu vybraných míst paměti proměnu hodnot českého národního společenství v průběhu 19. století a určit ideové struktury, s nimiž po rozpadu rakousko-uherské říše vstupovalo do nové éry své existence. Jinými slovy, cílem je ukázat, jak se během 19. století vyvinuly některé hodnoty a symboly českého národa. Analýza se tak netýká pouze daných jevů jako takových, ale v první řadě procesu jejich vzniku. Dalším ústředním aspektem je

1 Česky: Halbwachs, Maurice: *Kolektivní paměť*, přel. Yasar Abu Ghosh et al. SLON, Praha 2010.

2 Česky: Assmann, Jan: *Kultura a paměť. Písmo, paměť a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, přel. Martin Pokorný. Prostor, Praha 2001.

utváření míst paměti a formování kolektivní identity českého národa. Analyzovaná místa paměti jsou hmatatelná i nehmátatelná, přičemž zásadní je vždy jejich ústřední postavení v kolektivním vědomí. Použitá metodologie je navíc obohacena o interdisciplinární perspektivu, která zahrnuje nejen historický výzkum, ale také například badání literárněvědné, sociologické nebo ekonomické. Autoři sborníku se tedy věnují především rekonstrukci role, kterou hrály národní symboly v 19. století, jež bylo jednou z klíčových fází konstrukce české národní identity.

Knihu zahajuje úvod nazvaný *Místa paměti českého 19. století: úskalí výzkumu*, který představuje použitou metodologii. Následuje šest kapitol věnovaných konkrétním symbolům české identity a poslední část tvoří závěr. Součástí monografie je také účelná obrazová příloha. Autoři vycházejí z kulturně-historické perspektivy, která využívá různorodých pramenů: historických či archivních materiálů, ale také památek literárních.

První kapitola, *Tři čeští králové v paměti vlasti*, jejíž autorkou je Václava Kofránková, je věnována třem významným osobnostem dějin české monarchie — Otakaru II., Karlu IV. a Jiřímu z Poděbrad. Jejich výběr je dán tím, že každá z nich byla v českém povědomí mytizována jako symbol politického systému. Autorem druhé kapitoly, *Místo paměti Jan Žižka*, je Petr Čornej. Soustředí se na postavu Jana Žižky z Trocnova. Čornej se zaměřuje na nejdůležitější interpretace této historické osobnosti. Vývoj pohledu na Jana Žižku tak zřetelně souvisí s pozdějšími proměnami společnosti. Jestliže husité a představitelé nekatolických církví považovali Žižku za symbol božích zákonů, katolíci ho interpretovali jako démonickou postavu, v době osvícenství pak byl označován za fanatika. Tato ambivalence, ještě posílená v období romantismu, se projevuje i v literární a umělecké tvorbě. Ani v 19. století, jemuž je celá monografie věnována, se Žižkův mýtus netěšil konstantní popularitě: jak Čornej upozorňuje, v letech 1851–1859 Žižkova popularita poklesla, aby byl v následujícím desetiletí opět vnímán jako jedna z ústředních postav českých dějin. Zajímavým aspektem této kapitoly je důraz na stratifikaci Žižkova mýtu nejen z kulturního, ale také z urbánního hlediska, zejména na jeho četné pomníky. Ve třetí kapitole, *Krajina paměti jako svědectví o emancipaci rolníků po roce 1848*, napsané Martinem Hrdinou, je hlavním tématem proces emancipace v kontextu českého rolnictva. Po přiblížení krajiny jako dějiště tohoto fenoménu se autor soustředí na kult Jakuba Kubaty, rychtáře a zároveň symbolického představitele rolnických ideálů. S odkazem na dílo spisovatele Františka Miroslava Čapka *Rychtář Jakub Kubata dal svou hlavu za Blata* Hrdina přesvědčivě rekonstruuje význam a hodnotu Kubatovy smrti a také symboliku spojenou s místem jeho úmrtí, kde byl následně postaven pomník. Události spojené s výstavbou památníku jsou klíčové pro pochopení role, kterou postava Kubaty hrála v národním kontextu 19. století. Ve sborníku je zkoumán nejen prvek politický či lidový, ale také náboženský. To je případ čtvrté kapitoly, *Svatováclavská a cyrilometodějská paměť v pojetí českých a moravských katolíků*, jejímž autorem je Jaroslav Šebek. Role římskokatolického náboženství na území dnešní České republiky je klíčovým tématem v kontextu budování národní identity. Jestliže během osvícenství ztrácel katolicismus jako sociální instituce vliv, v 19. století opět zaujal významné místo. Ústřední postavení náboženské instituce a důležitost náboženského cítění jako prostředku integrace jsou momenty spojené se zrodem a rozvíjením dvou tradic: cyrilometodějské a svatováclavské. Osobnosti, kolem nichž se tyto tradice soustředí, analyzuje Šebek jako dvě prvořadá místa paměti.

Kromě toho je v tomto interpretačním spektru přítomen ještě jeden prvek, a to otázka bojů mezi katolíky a husity, téma, které bylo rovněž rozvíjeno v literární produkci. Předposlední kapitola, „*Chceme zůstat kořeny v tvé půdě. Představy o prostoru a krajině českých Němců*“, jejímž autorem je Vojtěch Kessler, je věnována složitému tématu českých Němců a jejich identity. Jejich situace se radikálně změnila v důsledku politických rozhodnutí rakouského císařství. Snahy českých Němců se proto ubíraly dvěma směry. Na jedné straně byla touha zachovat si svou národní identitu nejen územně, ale i kulturně, na straně druhé pak potřeba bránit svá privilegia. Stejně jako v případě ostatních témat svazku se autor eseje věnuje rekonstrukci paměťových míst specifických pro identitu českých Němců. Konečně šestá kapitola, *Nekropole podnikatelských rodů jako zapomenutá místa paměti*, od Milana Hlavačky opouští kulturní perspektivu a zaměřuje se na socio-historickou dynamiku. Autor ve své analýze sleduje, jak se zakladatelé podnikatelských rodů snažili zajistit si roli v dějinách českých zemí. Na příkladu konkrétních rodů, jako byli Ringhofferové nebo Schichtové, a jejich funerálních památek je demonstrována snaha zachovat si a dále posílit svůj společenský význam. Kromě toho se autor soustředí také na modely, na něž se rodiny podnikatelů odvolávají. Potřeba uchovat rodinnou identitu tak úzce souvisí s problémem paměti. V souvislosti s tím autor analyzuje i některé specifické jevy, například to, co nazývá „faraonským komplexem“.

Závěrem lze uvést, že publikace představuje vynikající pokus o analýzu základních otázek českých dějin s využitím teorie míst paměti a za zohlednění širokého spektra kulturně-historických a sociálních jevů. Různorodost perspektiv i témat vychází ze zvolené metody. Jak bylo ukázáno výše, autoři se zaměřili na různé sociální kontexty, které koexistují ve velmi složitém systému. Svazek tak dosáhl cíle vytyčeného v úvodní kapitole, tedy provést důslednou analýzu významných symbolů české identity. Publikace by mohla být i skvělým modelem pro budoucí zkoumání v oboru paměťových studií. Zkoumání kulturní paměti zaměřené na reflexi základních fenoménů, jako je „identita“ (v tomto případě česká národní identita), navíc přispívá i k bourání monolitnosti těchto konceptů, které jsou ve skutečnosti dynamické a vnitřně stratifikované.

AD:

Petr Čornej — Václava Kofránková a kol.: *Místa paměti v procesu formování moderního českého národa*. Historický ústav AV ČR, Praha 2021. 507 s.